

ГЕОРГИ ДИМИТРОВ — ОБРАЗ, ВДЪХНОВЯВАЩ И ЗАДЪЛЖАВАЩ

През март и април 1972 г. в дните пред 90-годишнината от рождението на Димитров литературният критик АТАНАС СВИЛЕНОВ се среща с петима български писатели, които издадоха свои книги в чест на големия юбилей, и разговаря с тях. Предлагаме текста на анкетата, осъществена по инициатива на сп. „Литературна мисъл“.

ГЕОРГИ КАРАСЛАВОВ

— Другарю Караславов, Вашата книга „Срещи и разговори с Георги Димитров“ беше едно от първите издания, които се появиха в чест на деветдесетгодишнината от рождението на народния вожд и учител. Кои са вътрешните творчески фактори, които Ви доведоха до нейното създаване?

— Следил съм в течение на дълги години живота и политическата дейност на Георги Димитров и винаги съм смятал, че за този изключителен българин и комунист трябва да напише всеки, който има впечатления от него, който е общувал с големия човек и ръководител. В този смисъл и аз съм от „облагодетелствуваните“, тъй като животът ми предостави възможността да бъда близо до него, да го наблюдавам. И то в някои твърде интересни и напрегнати политически моменти в първите години след установяването на отечествено-фронтовската власт. Сметнах за свое скромно задължение да дам гласност на впечатленията си.

— Трудно е да се определи жанровата принадлежност на Вашата книга. Тя се опира на лични спомени, на водени записки от речи и разговори, но същевременно в нея мемоарното начало е допълнено и от ценни сведения за цялостната обстановка в страната по онова време, обогатена е и от по-широки характеристики за Георги Димитров...

— За мен това са очерци и репортажи. И в случая не е толкова важно да се определи жанрът, колкото съдържанието на книгата. По мое убеждение в нея съм дал някои оригинални и интересни черти от образа на Георги Димитров като човек и политически ръководител. Вярно е, че вече се появиха и други ценни книги за него, но смея да твърдя, че аз пръв се опитах да дам едно цялостно впечатление за проявленията на личността му в процеса на стрии класови и политически сблъсквания. И отношението му към хората в тези лония...

— Още тогава ли у Вас залегна мисълта да напишете нещо за Георги Димитров?

— Още тогава аз имах ясно съзнание за величието му. Впрочем още след Лайпцигския процес за мен, пък и не само за мен, той беше вече историческа личност, революционер от световен мащаб. Знаех, че ще остане във вековете като пример на борец за правда, за тържеството на комунистическата революция. И затова после, когато го придружавах и имах възможност да разговарям с него, да слушам речите и мъдрите му напътствия, аз си записах словото му. Знаех каква непреходна стойност има и ще има то.

На времето бях намислил да напиша книга само за погребението на Георги Димитров. Но тези мои планове по служебни причини не се осъществиха. Ала бележниците, които съм изпълнил по време на погребението, също пазя. В тях има само мои лични впечатления. Например в един от бележниците аз описах около 2000 венци от страната и чужбина, които бяха разположени във всички помещения на Народното събрание. Погребението на Георги Димитров — това беше един уникален израз на преклонение от страна на нашия народ и на всички честни хора в света към неговия титанически образ на борец, герой, патриот и интернационалист. Сетне допълних книгата си с две глави — „Вестта“ (за смъртта му) и „Скръбта“ (за кончината му). Колкото и наглед да не се пасват тези две глави към останалите глави и спомени, смятам, че те допълват общата картина, която целях да дам в книгата си.

Като пишех „Срещи и разговори с Георги Димитров“, впечатленията в главата ми бяха още така силни, че аз малко ползувах бележниците си. Още помня неговите жестове, всеки неповторим израз на одухотвореното му лице. И ако бях художник, бих го нарисувал в интересни положения.

Аз и сега в цветовете виждам митинга в Радомир, който се опитах да опиша в книгата си. Но само един цветен филм би могъл да предаде цялото разнообразие на багри и движения. Бил съм на много митинги и събрания, много оратори съм слушал, но това, което стана в Радомир, беше нещо изумително. Мрачна, катраненочерна късна дъжделива ноемврийска нощ. Площад. И към площада се стичат хиляди хора — с фенери в ръцете. Пламчетата им пътуват в нощта натам, където беше застанал Георги Димитров. Като изневиделица пред него поставиха маса, сложиха стол и почнаха да го молят да говори. Той беше много уморен — още от сутринта беше тръгнал да обикаля избирателния си район. Но настояванията бяха толкова спонтанни, че той не устоя, качи се на масата и произнесе реч, която се помни цял живот. Покойният Цанко Бачев я стенографира, но дали е запазена, не ми е известно.

Аз съм слушал Георги Димитров да говори и в разцвета на физическите си сили — през 1922 г. в театър „Ренесанс“. Тогава беше като един лъв. С черна грива, с буйна брада, строен, силен. Разхождаше се непрекъснато, не стоеше пред трибуната. И думите му падаха в залата като копия. Тогава преди него имаше други оратори, той говори последен. И цял час, но никой не се помръдна, макар че публиката не беше комунистическа, а разнородна по състав. Но никой не бързаше да си отива и когато той свърши — такова силно беше въздействието на речта му.

Изминаха 25 години и пак слушах оратора Георги Димитров. Вече уморен от годините и от терзанията на фашистките затвори, с дрезгав глас, с гърди, на които не достигаше въздух. Но темпераментът му не беше го напуснал, а словото му беше станало по-мъдро. Особено когато заговори за машинициите на предателската опозиция, Георги Димитров пак си беше някогашният страстен и емоционален оратор.

— Другарю Калчев, Вие сте писателят, който проявява най-отдавнашен и най-траен интерес към образа на Георги Димитров. До голяма степен във Вашето творчество намира отражение еволюцията на тази тема, нейното издигане от документално-биографичното изложение („Син на работническата класа“) до равнището на повествование с широк кръг от философски, нравствени и граждански въпроси (повестта „Разминаване, драмата, създадена по нейна основа, „Завръщане“, сценарият „Огнено лято“). Интересно ще е сам да споделите мисли за първото си насочване към образа на Георги Димитров и за по-нататъшната си работа над тази тема.

— Още в ранните години на моето писателско поприще, непосредствено след Девети септември, когато България навлизаше бурно, с революционен подем и ентузиазъм в новия живот, случи се тъй, че моята творческа съдба се свърза извънредно близко и бих казал, за целия ми по-нататъшен живот с темата Георги Димитров. Казвам „темата“, защото за нас, писателите, това понятие има огромно, решаващо значение както за оформяне на таланта, така и за идейно-художественото развитие и извисяване. Георги Димитров — живот, дейност и съдба — това представлява в същност цял океан от образи, мисли, чувства, идеи и действителност, които могат да изпълнят не един, а два и повече човешки живота...

Впрочем как стана това? През 1947 г. бях извикан в Централния комитет на Съюза на народната младеж и ми беше поставена направо голямата и отговорна задача: заемам ли се да напиша популярна брошура (тогава така се изразиха), която да запознае нашата работническа и селска младеж по достъпен и художествен начин с живота и делото на Георги Димитров. Трябва да отбележа, че по онова време, в ония години, твърде малко материали бяха публикувани за жизнения път на великия син на българския народ, който беше станал същинска легенда в съзнанието на народа.

Задачата беше наистина тежка и отговорна. Аз, направо казано, се стъписах, уплаших се от нейната сериозност. Но когато ми обясниха, че това е извънредно необходимо за възпитанието на младежта, изведнъж почувствах значението и повелята на дълга. След няколко дни размисъл се съгласих. От този ден нататък темата Димитров стана моя основна, бих казал, паралелна с темата съвременност. Защото животът на Георги Димитров и проблемите на нашата социалистическа съвременност се намират в дълбоко диалектическо единство. Едната тема помага за изясняването и задълбоченото тълкуване на другата тема. Не може да се изясни напълно образът на Георги Димитров, без да се съпостави и сравни с делата и постиженията на нашата социалистическа съвременност. Както и обратното, не може да се разберат и обяснят много черти и явления от съвременната социалистическа действителност, без да се потърсят корените в личността на Димитров, в неговите завети, в комунистическите му предвиждания и напътствия. Тия две теми се превърнаха в същност и в съдба на моята писателска дейност. И аз винаги откривам с благодарност колко важно е било това за идейното ми художествено укрепване и възмъжаване. В този смисъл това може да бъде полезно и за много други събратя по перо. Но то преди всички е поучително и полезно за самия мене, за моята по-нататъшна практика в тази насока.

Създаването на първия Ваш труд за Георги Димитров сигурно е било предшествувано от сериозно проучване на житейските факти, на всестранната му дейност?

— Да, тръгнах като в приказките по три дълги и далечни пътища, които трябваше да ме изведат по своите извивки и стръмнини до високия и обаятелен образ на великия син на работническата класа на България. Най-напред се залових да прочета всичко онова, което беше публикувано за Димитров. На първо място кратката биография на Стела Благоева и някои от материалите на „Кафявата книга“. След това прочетох всичко, което беше отпечатано у нас от неговите политически съчинения, разпръснати все още в отделни издания. Искях чрез творчеството му да видя като в огледало отразени неговата душа, неговото сърце, неговия ум. И накрая взех един стенограф и тръгнах да разпитвам и разговарям с хората, които са работили непосредствено с Георги Димитров, с негови близки и съратници. Добре, че записахме всички тези безценни свидетелствувания, защото от моите тогавашни събеседници днес кажи-речи вече никой не остана . . . Така трите посоки, трите „дълги и далечни пътища“ ме доведоха до огромен фактически материал, който трябваше след това да обработвам.

— А имате ли лична среща с Георги Димитров?

— За щастие, да. Един следобед беше, при него отидохме група писатели, за да се посъветваме по някои въпроси на нашия съюз. Прие ни в квартирата си, една скромна къща в квартал „Павлово“. Беше много разговорлив, весел, непринуден. Толкова беше общителен и предразполагащ, че ние твърде много се задържахме, злоупотребявайки с гостоприемството му. На тая среща аз не посмях да го занимавам с моите въпроси на негов „биограф“, но когато му разкрих плахо намерението си да напиша книга за неговия живот по поръчение на младежкия съюз, той кимна с глава и се усмихна. Беше му сякаш неудобно да занимаваме цялата компания с неговата личност, и то по един такъв повод. Към тази тема така и не се върнахме. А иначе говорихме по много творчески въпроси. Сочеше ни генералното направление на нашата литература в оня момент. Особено държеше на съдържанието като доминиращо в изкуството. Негова беше крилатата и образна мисъл, произнесена тогава на тая среща: „Нас не ни интересува черупката, а ядката на ореха!“. Този негова мисъл изчерпваше всякакви колебания и дискусии. И ние си отидохме окриленни и вдъхновени за творчески дела от неговия дом.

Така започна моето близко и внимателно разкриване на неговата личност. И всеки път по-късно, когато се случваше да го зърна или да го слушам по различни поводи, аз откривах все нови и нови черти, които прибавях към сложната му и богата биография. Дълбоките и сложни перипетии в живота на революционера, трибуна и теоретика, както сполучливо го нарече др. Тодор Живков в забележителната си статия, напечатана в началото на тази година в сп. „Проблеми на мира и социализма“, представляват от себе си неизчерпаема съкровищница на знания и поука, школа за героизъм и революционна смелост, ръководство за устойчивост и принципна последователност, пример за комунистически хуманизъм и демократично поведение. Това е образ-вдъхновение, образ — неизчерпаема мина за творчески пориви.

— Заедно с това темата за Димитров съдържа и трудности, с които вероятно и Вие сам сте се сблъскавали?

— Трудностите по овладяване темата и образа на Георги Димитров са извънредно големи и тази тема и този образ не са според мен по силите на едно поколение творци. Все още не е казана, ако мога така да се изразя, последната художествена дума по тая велика и отговорна тема. Но пътят към нея, към нейното пълно и всестранно творческо овладяване е вече трасиран. Талантливи и трудолюбиви писателски ръце, бавно и настоятелно, с умение и с похвална смелост навлизат в дълбочините и многообразието на темата, разкриват отделни страни и черти от богатия характер, стремят се към жиз-

нена и правдива интерпретация, която да преповтори и поднесе на читателя по думите на Маркс в сурови рембрандовски бои образа на великия революционер. Истинската художествена сила и мощ на тия „сурови рембрандовски бои“, разбира се, още не е постигната и тя няма така лесно да се постигне, но съзнанието за такова високо естетическо изискване е вече налице и — не ще съмнение — рано или късно нашата художествена литература ще се справи достойно и с тази голяма задача.

Колкото повече се отдалечаваме от времето, когато е живял и работил Георги Димитров, толкова повече ще се приближаваме до дълбочината и същността на образа му при условие, че прилагаме в дълбочина и ширина идейните принципи на нашето социалистическо изкуство. И тогава ще изпълним онзи велик завет, който са ни оставили Маркс и Енгелс, говорейки за хората на революцията: „... да бъдат най-сетне изобразени със сурови рембрандовски бои в цялата им жизнена яркост“.

БОЖИДАР БОЖИЛОВ

— Другарю Божилов, Вашата първа творба за Георги Димитров се появява още през 1945 г. и оттогава до днес сте създал редица произведения за него. Интересно е да се знае как се ражда у Вас първият подтик да напишете нещо на тази тема и дали сетне с годините има промяна в отношението Ви към нея?

— Вестник „Младежка искра“ (предшественик на „Народна младеж“) ми искаше едно предизборно стихотворение. Написах го веднага и то се появи на последната страница на вестника. Само в първите два куплета ставаше дума за изборите, останалите бяха за Георги Димитров. За моя изненада стихотворението препечатаха няколко вестника, между които и „Работническо дело“, но без първите два куплета. После узнах, че актрисата Иванка Димитрова го рецитирала на вечерта на партизаните във Военния клуб, Георги Димитров бил там и заплакал от вълнение. Това беше за мен най-голямата награда от всички възможни награди...

Но как аз реших да напиша за Георги Димитров? Откровено казано, без предварително да си поставям за цел това. Някак от само себе си, спонтанно, когато в стихотворението за изборите аз исках да очертая един реален образ на герой, на смел борец, той обсеби въображението ми. Така сетне и по-късно аз не тръгвах към образа му като към тема, а воден от непосредственото лирично чувство — например така на летище „Тихине“ се роди стихотворението ми за смъртта на Георги Димитров.

Чак през 1950 г. аз съзнателно си поставих за задача да напиша поема за него. Но поемата „Димитров“ не се оказа по моя преценка особено сполучлива. Епичността не беше тогава за мен територия, в която се чувствавам удобно и сигурно. Успял съм само в отделни късове. Тях ще ги видите и в поемата „Желязно сърце“, откъси от която ще излязат в „Септември“ и „Пламък“, а като отделна книга ще я пусне „Профиздат“. Предложено ми беше да преиздам старата поема, но аз не се съгласих, а я написах отново. Мисля, че сега темата е по-достойно защитена от мен, макар че продължавам да мисля, че съм по-силен в лиричните моменти.

— Вие казахте, че до образа на Георги Димитров достигате непосредствено, спонтанно. И все пак тази привидна случайност сигурно е плод на вътрешни натрупвания, на някакви предпоставки в съзнанието?

— Това е така. Мен ме занимаваше по начало образът на комунистическия герой. Родствен съм на семейството на Димитър Благоев и имам конкретни импулси в тази насока. Но същевременно трябва да се знае, че аз съм от онова поколение, което няма лични впечатления от Димитров от Септемврийското въстание или от Лайпцигския процес. При нас поради редица причини представите отначало бяха по-абстрактни, несвързани с конкретни личности. Съзнанието ни се омайваше от романтични въображаеми герои, без да напират реални подтици. Аз едва като ученик в последните класове на гимназията чух за пръв път името на Георги Димитров. Но някак в сферата на легендата, а не така, че образът му да ме обсеби плътно, зримо. Едва след Девети септември образът му в цялото си реално величие изпъкна пред мен.

От особено значение бяха срещите и разговорите ми с моята братовчедка Стела Благоева, дъщеря на Д. Благоев и близка съратничка на Георги Димитров. Тя ми подари издадената през 1937 г. в Москва биография на Георги Димитров, написана от нея. Подари ми екземпляра, който е бил лично притежание на Георги Димитров — с негови бележки, подчертавания, знаци в полето. За мен неговият образ от легенда все повече се превръщаше в реално възплъщение на онзи герой, който винаги ме е привличал и който съм искал да възпя — силния и смел човек, новатора, разuzuзнавача на бъдещето. Ето така една основна тема на поетичното ми творчество зазвуча не отвлечено-романтично, не абстрактно, а доби плътни земни измерения. И затова не е неестествено, че аз по силата на вътрешно влечение много пъти се връщах към образа на Георги Димитров, а ще се насочвам към него и в бъдещите си произведения. Но — повтарям — по вътрешно влечение, а не по календарен повод, не в порядъка на кампанията. Ние към темата за Димитров трябва да пристъпваме с изключително голяма отговорност. Критериите тук трябва да бъдат по-високи от всеки друг път. Не е от значение да се „отчете бройка“, а на читателите да се предложат творби, които да разкрият образа му с нова сила, с ново обаяние. По повод на стогодишния юбилей на Ленин редица български поети, ръководени от най-благородни иначе подбуди, създадоха стихове за него, но за жалост не се родиха ярки, неповторими произведения. Не бих искал и юбилея на Георги Димитров да ни поднесе такава нерадостна поетическа реколта.

— Смятате ли, че изминалите години внасят нови нюанси в отношението на творците към неговия образ, че предполагаат нов подход?

— Да, годините правят все по-малко оправдан непосредствения лиричен отклик и изискват да се пристъпва към темата с по-голяма епическа мащабност, с повече задълбоченост, с дирене на трайните философски измерения. Ние, българските писатели, сме длъжници на подвига и величието му. Разбира се, успехи има. Аз най-високо поставям драмата „Първият удар“ на Крум Кюлявков, която навремето не беше оценена по достойнство, но от която всички автори след него изхождат, използват — така да се каже — неговия „модел“ за схватката в Лайпциг. Ще спомена и книгите на Камен Калчев, на Блага Димитрова. Но мисля, че има редица страни от дейността на народния вожд, редица черти на образа му, които стоят в сянка. Естествено е, че най-властно ще привлича вниманието Лайпцигският процес, но не бива само с него да се изчерпват нещата. Нима не е благородна темата за Димитров и Септемврийското въстание? За Димитров — ръководителя на Комунистическия интернационал? За Димитров — строителя на нова България? Ами защо се изплъзва от вниманието и това, че той е образ с развитие, че е един през двай-

сете години и друг през трийсетте, макар че естествено е съхранил революционната си монолитност. Той е като драматичен герой — в пиесата на своя живот той е непрекъснато в развитие. Какво по-благодарно нещо от това за литературата?

Аз вярвам, че успехите ни ще дойдат по линията на по-мъдрото осмисляне на образа му, на вглеждането в дълбочина. Лириката ще отстъпва пред епическата мащабност. Нашето поколение може би не ще реши тези изисквания на времето, но ще ги решат талантите, които идват и които ще продължат да се вдъхновяват от живота и примера на Георги Димитров.

БЛАГА ДИМИТРОВА

— Другарко Димитрова, Вашата стихосбирка „Име“, която е едно от юбилейните издания в чест на 90-годишнината от рождението на безсмъртния народен вожд, има интересна композиция. Нейната първа част ни запознава с творби, които са създадени от Вас още преди две десетилетия, а във втората половина, онасловена изразително „Късна среща“, са включени нови, сега създадени произведения. Очевидно е, че това е една тема, която Вие дълго носите със себе си, която има любопитна творческа еволюция. И естествено е по този повод да възникнат повече въпроси. Но нека започнем най-напред с това, кога за пръв път се обърнахте към темата за Димитров, какви бяха вътрешните подтици, които Ви доведоха до нея?

— Известно е, че една поетична творба се ражда под напора на силни чувства, на повишено емоционално състояние. В такова състояние се оказах аз през периода 1946/47 г., когато бях студентка в Съветския съюз и станах свидетелка на това, какво представлява за света Георги Димитров, каква любов изпитват към него хората от цялата планета. Аз бях там в една интернационална среда, имаше млади хора от Испания, Франция, Чехословакия, Югославия, Румъния. И бях поразена, че всички го знаят, че победата му в Лайпциг е за тях легенда, че го обичат горещо, а заедно с него и народа му, малката му страна. Аз бях буквално в нещо като шоково състояние — така ми действуваше това, че щом като узнаех, че съм българка, веднага заговарях с любов за него. А влияние оказваше и фамилията ми, нали е същата, и мнозина мислеха, че съм му нещо роднина. Аз на тази тема създадох и специално стихотворение — „Дъщеря на Димитров“, включено е в книгата. Декламирах го с успех на тогавашните студентски вечеринки.

Под влияние на това приповдигнато настроение е създадена и друга творба — „Във влака“. И досега ясно помня тази нощ, когато пътувахме със „Стрелата“ за Ленинград, в съзнанието ми тази нощ има някакви митични очертания с този препускащ в мрака влак и безкрайните разговори за Димитров, в който участваха всички. Да, беше гордо да бъдеш негов сънародник, ние се разделяхме с комплексите си за малоценност, ние чувствавахме, че той е издигнал авторитета на народа и страната ни. Но беше и голяма отговорност.

Виждате, че първите ми срещи с темата за Димитров са спонтанни, плод на непосредствено бликнало чувство. После, с течение на годините, аз започнах да вниквам все по-надълбоко в неговия образ, започнах да търся смисъла на неговите думи и постъпки, започнах да проумявам каква изключителна ренесансова личност е той. Някои негови съвети и напътствия тогава възприемах

по-емоционално, в по-буквалния им смисъл, а като мина време — съзирам вече утаения мъдър смисъл. Така например сега възприемам думите, които е казал на Славчо Васев и Гиргин Гиргинов, когато те отидоха в санаториума край Москва да го посетят в последните му дни. Казал им: Не забравяйте родните традиции, а ги пазете, развивайте ги! — Те двамата бяха наша делегация, която отиде да му поднесе пожеланията ни за оздравяване. Слушахме с любопитство какво е казал Димитров, но ето, че чак сега откриваме стойността на завет, вложен в тях.

— Аз имах възможността да се запозная със стихосбирката Ви „Име“ и съм на мнение, че с нейния втори цикъл „Късна среща“ Вие ставате изразителка тъкмо на това различно, омъдрено от дистанцията на времето и поуците на извървяния път отношение. Но това естествено не означава, че нямат своя стойност, свое значение и творбите, които са родени под напора на младежкото възмущение?

— Да. Те може би са в много отношения наивни, но пък са искрени, и носят със себе си своеобразната атмосфера на ония години, отражение са на моите младежки възмущения и мисли. Когато от Варненското издателство ми предложиха да ги преиздам, аз в началото си помислих, че може би ще трябва да ги поправам. Но после реших да ги оставя такива, каквито са. И да напиша за Димитров така, както сега го виждам, както днес се откроява в съзнанието ми.

Давах си сметка, че това е една много трудна работа. Темата за вожда е съпроводена с преодоляването на редица творчески проблеми, мъчна е за осъществяване. Аз реших този път, в своята зрелост, да подхожда към образа на Димитров по-персонално, да бъде подчертано лична срещата ми с него.

Имах и една чисто структурална, техническа задача — приповдигнатостта в звученето на темата в първата половина да бъде огледално пречупена в другото звучене на втората част. В нея, във втората половина, съм се постарала да има едно приземяване, една хроника, в добрия смисъл на значението — като у Ванцаров. Именно защото подхождам към Димитров не от парадната страна, а в един личен аспект, затова намирам тази делнична интонация за уместна. Аз рисувам в тези стихове неговия образ такъв, какъвто го виждам сега, на тази си възраст, рисувам го такъв, какъвто ми е нужен. Последното стихотворение в книгата „Заедно“ е израз на тези ми схващания, искаше ми се то да бъде като мотото на стихосбирката.

— Очевидно е, другарко Димитрова, че Вие сте категорично убедена в актуалното звучене на темата за Димитров?

— Днешното наше съвремие отново има нужда от Георги Димитров — бореца срещу фашизма и всякакво насилие, демократа и хуманиста. Каква окриляща сила има неговият образ, какво могъщо въздействие се крие в примера на живота му — идващ от народа, от недрата на работническата класа, той показва докде може да се издигне неин представител! А не е ли пример за нас и това органично преплитане на родолюбие и интернационализъм при него — без всякаква следа от онзи банален смисъл, който понякога влагаме в тези понятия. При него това е в кръвта му. Както е син на България, така с пълно право той е гражданин и на целия борещ се за свобода и правда човешки свят.

Мъчно е да продължа да изброявам какво е той за нас. Не го побират никакви рамки. Той извисява исполински, титаничен ръст. Лично на мен ми е много близък и със своята любов към изкуството, с разбирането и такта, които проявява към дейците му. Дора Габе ми е разказвала как в трудните години след Девети септември той хванал ръката ѝ и трогателно казал: „Помогнете ни!“. Същата димитровска топлина той прояви и към Адриана Будевска, Елин Пелин, призоваваше да се пазят талантите, да се уважават и разбират интелектуалците.

А каква загриженост за родния език, за запазване на богатството му го съпътствуваше през целия му живот. Още като слушах първата му реч след неговото завръщане от Съветския съюз, аз бях поразена от чистотата на речта, от нейната точност и колоритност. Три десетилетия беше живял в чужбина, но нито за миг не се почувствува, че е бил далеч от близките си, от родината. Един от секретарите му, проф. Борис Спасов, също ми е разказвал за изключителните грижи, които и в най-напрегнатата държавна и партийна дейност той е проявявал към езика. Той отлично е разбирал, че езикът—това е същността на една нация, и затова многократно е повтарял, че трябва да го пазим чист и звучен, да не допускаме в него ненужни чуждици, да не го отдалечаваме от непринудената прелест на разговорната реч.

А и какъв демократичен вожд беше Георги Димитров, каква скромност струеше от него! По устройството на природата си той беше абсолютно чужд на култовското възвеличаване и на заставането над народа, над мнозинството. С хората той общуваше без показност, с една изключителна непосредственост. Вълната на ласкателството не го засегна, той отбиваше всички пристъпи на раболепие. Людмил Стоянов ми разказа един характерен случай. Като председател на президиума на конгреса за мир в Народния театър той седял до Георги Димитров. Дошъл текстът на резолюция, която трябвало да бъде гласувана от делегатите. В нея имало израз „великият син на България Георги Димитров“. Тези думи веднага били зачертани от ръката на този, за когото се отнасяли. И то без никой да види, без да се прави капитал от този жест. Свидетел бил само Людмил Стоянов. Димитров се обърнал към него и тихо му пошепнал: „А къде са Ботев и Левски?“. От Борис Спасов пък знам с каква ирония се отнесъл към един пасаж от поздравление до него по случай рождения му ден, в който се казвало, че в този час го приветствува целият български народ. „Целият народ?“ — засмял се Димитров. И е бил напълно прав с трезвото си чувство, защото е знаел, че в България има още опозиция, че има врагове, че има хора, които не са настроени дружелюбно.

Искам накрая да обърна внимание върху още един аспект от актуалността на делото на Димитров. Неотдавна имах случай да бъда в Париж и с патристична гордост мога да кажа, че великият син на България е много популярен и много обичан от честните французи, че за свободомислещите той продължава да е пример на истински революционер. Две театралки, с които разговарях, искат да направят пиеса за него и събират материал, проучват фактите на живота му. Те ще гостуват и у нас, за да се запознаят по-подробно със съществуващата литература за Димитров, за да доловят своеобразието на родината и народа му.

Така е на Запад. Но същото положение е и на Изток. Във Виетнам надали има човек, който да не познава Георги Димитров. И го знаят не само от легендарната му смелост в Лайпциг, но и от обикновените му човешки проявление. Те изучават там в подробности биографията му и винаги с голяма любовознателност ме питат за разни случки, за дребни детайли от живота му. По този начин образът му се приближава до тях, възприемат го по-интимно. Аз също съм привърженичка на този неофициален подход и си мисля, че за личност като Георги Димитров той е органичен, естествен. Та той целият е така чужд на официалността, винаги се е чувствувал скован в протоколните церемонии, винаги го е блазнело да бъде в пълноводието на живота. Дори като министър-председател и ръководител на партията е обичал да тръгне по шумящия от тропици булевард „Руски“, да е частица от мнозинството, да се слее заедно с народа. И с горчивина си мисля, че ние за него не пишем с онази топлина, с онази широка амплитуда на емоциите, които личността му предполага, изисква. Защо е в толкова случаи тази официалност, тази скованост? Та ние, българите,

не сме студен народ! А излизат страници, в които педантично се изреждат фактите на живота му, но я няма онази развълнуваност, без която е просто немислимо да се говори за Димитров. Ние трябва да създадем книга, която да е достойна за неговата изключителна личност, която да е просмукана с любов, със страст.

Да имаме биография, която да разкрие каква вселена на чувства е неговата душа. Хубаво е, че французи искат да напишат за него. Хубаво е, че от германския писател и революционер Алфред Курела вече излезе биография за него. Но българин трябва да напише достойна за величието на Димитров книга. И тази книга с увлечение да я четат по цял свят.

— Най-накрая искам да споделя и един друг подтик при създаването на книгата „Име“ — сподели Блага Димитрова. — В нея съществува един вътрешен, скрит патос, една полемика с някои наши сънародници, които са склонни със скептицизъм да се отнасят едва ли не към всичко родно. Те казват „Чак пък толкова!“, „Нали си се знаем!“, „А бе голямо, голямо, ама нали е българско“ и от този род „откровения“. В известни среди има съпротива към голямото име, непременно се търсят сенки, дири се нещо, с което да се поочернят нещата. Ето срещу този нихилизъм, срещу тази псевдотрезвост аз издигам образа на Димитров и искам да покажа, че ние действително имаме нещо голямо, нещо, с което можем да се гордеем. Георги Димитров — това е ледоход, който пробива ледовете, който руши всякакви прегради. И неговото име ние трябва да пазим, като не го напълваме с куха слава, а с истинско, с човешко величие. Той е нужен на българската нация днес, той ще ѝ е нужен винаги.

ЛЮБЕН СТАНЕВ

— Другарю Станев, освен романа „Заледеният мост“, който излезе в откъси в сп. „Септември“ и се появи и като отделна книга, ще има и филм със същия сюжет. Вие сте един от съавторите на сценария. Но тъй като в романа все пак само Вие сте „господар на положението“, а във филма сте зависим от цял творчески колектив, предлагам да съсредоточим вниманието на нашия разговор върху белетристичното произведение, създадено пред 90-годишнината от рождението на Георги Димитров.

— С пълно основание, защото за постигнатото или непостигнатото в книгата отговарям само аз. Докато случаят с филма е по-сложен...

— Как достигнахте до идеята да напишете „Заледеният мост“?

— Мисля, че няма да се намери български писател, който, ако по-отблизо се запознае с биографията на Георги Димитров, да не е убеден, че тя предлага богати творчески възможности за най-различни по характер интереси и художнически натюрели. Аз лично в случая извървах пътя от една социална поръчка (задача, възложена ми от киното) към спонтанния, интимен интерес при запознаването по-отвътре с неговия живот и дейност.

Като проучвах фактите, попаднах на един период, който е малко изследван: времето от оправдателната присъда на Лайпцигския съд до освобождаването му от затвора. Това са два месеца, които се гушат между знаменития процес и дейността на Димитров като световен комунистически ръководител. Дълго време този период е в сянка, не е проучван; някои са го смятали за до-

с адна опашка след процеса. Историците действително го бяха изучили, но в художествената литература се отминаваше с безразличие.

Мен лично това ме привлече — че е „неразорана целина“. Това бе първият тласък за раждането на книгата.

Вторият, по-важен мотив дойде в процеса на постепенното навлизане в този период, в особеностите на психологическите му очертания. Тъкмо тия психологически особености ме развълнуваха като автор, привлякоха ме. Такава е нагласата ми, обичам по-камерните рамки, психологическите откровения. Не изпитвам влечение към широките платна, към епоса.

— Би могло тук да се припомни подходът Ви към образа на генерал Заимов в сценария за филма „Цар и генерал“. И там в един конфликт между честния патриот и монарха нещата се разглеждат в подчертано камерно-психологически план, но за да се достигне постепенно до проблеми с едри философски и граждански измерения.

— Да, паралел може да се направи. В общи линии подходът е еднакъв. Но при Заимов по-трудно достигнах до решението, лутах се дълго. И чак като намерих противопоставянето: разстрелът на генерала — ловът на царя, навлязох в собствени води. А при Георги Димитров концепцията се роди още в самото начало. Находката дойде неочаквано. Докато се ровех в документалната литература, вниманието ми привлякоха няколко реда от дневника на тогавашния съветски посланик в Берлин. Той е отбелязал, че след оправдателната присъда на Димитров и неговото второ задържане в затвора редица чужди журналисти са нашрек, защото се боят, че хитлеристите ще посегнат на живота му. Те са били готови с колите си да последват Димитров, ако го изведат от затвора, и по този начин да се опитат да осуетят пъклените планове.

Този дневник, с който аз се запознах в Москва през февруари 1969 г., определи избора ми какъв отрязък от живота на Димитров да загребя. Спрях се на времето до прехвърлянето му от лайпцигския затвор в берлинския. Въз основа на реални исторически факти аз изградих своята хипотеза за опита да го ликвидират и за спасяването му чрез едно шествие от коли на журналисти.

Друг източник беше книгата „Луцифер пред вратите“ на директора на берлинското гестапо през 1934 г. Ролф Дилс. Той е жив и сега. Спомените му са написани интелигентно и представляват интересен документ за първите години на нацисткия режим, защото на него е погледнато „от вътре“. Дилс не е нацист, макар че е достатъчно изпечен антикомунист, той е заварен от хитлеристите в полицията, работи известно време с тях и сетне е освободен. Неговите свидетелствувания са ценни, защото рисуват противника с познаване. А във всяко художествено произведение е важно и врагът да бъде разкрит убедително, да има пълноценен конфликт, на чиято основа да се открие по-релефно и положителният образ.

— Другарю Станев, казахте, че този период от живота на Димитров Ви е привлякъл с психологическите си особености. Бихте ли се спрял по-подробно на тях?

— За мен тези дни след оправдателната присъда, когато той пак е затворен и не знае какво ще стане с него, са едно изключително душевно изпитание. От чисто човешка гледна точка е ясно, че след огромното напрежение на процеса сега е настъпило отпускане както на физическите, така и на психическите сили. Трудът е бил непосилен, прочетени са над 6000 страници, преодоляна е барьерата на един чужд език, за който знанията са били съвсем минимални: естествено е организмът да изисква отдих. Георги Димитров тогава е вече над петдесетте години. Сериозно е болен — бронхит. И е поставен в положение на издействие, на безпомощност, на неизвестност. Съществува реална заплаха а живота му — сам Гьоринг се е заканил на процеса, че ще го ликвидира.

Шансът да се спаси е 1 : 1000. „Най-доброто“ е да бъде изпратен в концлагер. Дълбокото лично убеждение на самия Димитров в този момент е, че ще го убият.

Ясно е в тези условия колко сили се изискват, за да остане той верен на себе си, да бъде достоен комунист и човек, истински българин. Сега не е пред публика, не го наблюдават, той е сам със себе си, но борбата е все така съдбовна и той си остава Георги Димитров.

Ето тия проблеми ме заинтересуваха от психологическа гледна точка. Привлече ме възможността да изследвам състоянието му при подобни условия. Как би реагирал на самотата и неизвестността, как би посрещнал угрозата от смъртта, ще се поддаде ли на известно отчаяние и дали и в него няма да си остане Димитров?

Но при този подход аз си поставих и малко по-различни задачи от общоприетите. Не говоря за изпълнението. Смятам, че е дошъл момент, има условия в българската литература, които дават възможност за подобен подход. Той е малко вън от общоприетото, разширяват се интимните ни представи. Вероятно предложеното в „Заледеният мост“ е още скромно, но нещо подхваща в по-различна насока. Убеден съм, че бъдещето ще ни даде повече в това направление.

— Вие се спирате на този подход и защото той е по-близък до личните Ви писателски интереси, до творческия Ви натюрел?

— Да, в началото на беседата аз вече споменах, че и в срещите с Димитров писателят не може да не изхожда от собствената си индивидуалност.

— А също така, другарю Станев, той не може да не проектира в произведението си и някои съвременни проблеми, не може да не държи сметка за времето, в което се ражда творбата.

— При разработване на темата за Димитров е не само напълно възможно, но, бих казал, и задължително успоредно със задачата за обективно портретуване да се поставят и някои съвременни проблеми, да се споделят някои истини за днешния ден.

В този смисъл не като предварително намерение, не като схема, а изхождайки от естественото разбиране на образа, от личните си предпочитания, аз извадих на преден план като тема на романа въпроса за верността към себе си. Всеки си има свой Лайпциг. В тази светлина аз противопоставям на Димитров образа на Волф Дикс (така се казва в романа директорът на гестапо). Той извървява обратен път — постепенно губи себе си, капитулира пред трудностите, изменя на същността си.

— В романа Вие застъпвате хипотезата, че на 1 февруари 1934 г. хитлеристите са искали да ликвидират Димитров по заледеното шосе между Берлин и Лайпциг, като за по-голяма убедителност пожертвуват дори и свои хора. Но намесата на журналистите, на интернационалната солидарност предотвратяват замисъла. Няма документ, който да потвърждава като факт това събитие. Естествено е да възникне въпросът, докде се простира правото на писателя да борави с измислицата, къде са границите между документалната автентичност и въображението?

— Аз мисля, че ако измислицата е в синхрон с реално доказани факти и тенденции, с общата правда за времето и героя, тя е оправдана. Затова се осмелих да построя и своята хипотеза. Имах налице такива силни факти като целодневното прехвърляне на Димитров от Лайпциг в Берлин, като заплахата на Гьоринг, като отказа на българското правителство да му даде поданство и несъществуващия все още факт, че Съветският съюз го прави свой гражданин. Имах и онзи ред в дневника на съветския посланик, за който споменах. И така построих своята хипотеза, позволих си да надникна в нещо, за което няма данни, но което е вероятно. Надявам се, че читателите и критиката правилно ще разберат и оценят намеренията ми.